

# Sprekend Humanisme

Uitwerking de lezing van:

## Anton Constandse (1899-1985)

---

<b>Datum</b>	: 06-11-1979
<b>Lokatie</b>	: Amsterdam
<b>Onderwerp(en)</b>	: Atheïsme, de rede, ontwikkelingen door de eeuwen heen, Pierre Bayle, Volney & Darwin, Kropotkin & Kant, nieuwe betekenis en waarde van het atheïsme, rede versus godsdienst, socialisme, godsdienst en zedelijkheid, seksuele hervorming.
<b>Duur interview</b>	: 53:34 (min/sec)

---

<b>Naam / functie interviewer(s)</b>	: Niet van toepassing
<b>Kader/context</b>	: Deze lezing is gehouden voor De Vrije Gedachte Amsterdam .

---

<b>Niveau van uitwerking</b>	: Indicatief (globaal. Tijd/onderwerp + kernzin(nen) en evt. opmerking)
<b>Drager</b>	: Gedigitaliseerde opname van een geluidscassetteband WAV bestand <b>WAV- 140-B</b> .
<b>Datum uitwerking</b>	: 18 oktober 2014
<b>Uitgewerkt door</b>	: Marieke Nap

---

<b>Respondent</b>	: A.L. (Anton) Constandse (1899-1985)
-------------------	---------------------------------------

Constandse was vrijdenker, humanist en anarchist. Hij was een productief publicist en spreker, onder andere over moderne geschiedenis, politiek, literatuur, filosofie, wetenschap en cultuur, en seksualiteit. Voor de oorlog schreef hij onder meer voor *Alarm* (anarchistisch tijdschrift), *De Vrijdenker* en *De Vrije Arbeider*. Hij gold in die tijd als notoir anarchist. In 1927 en 1934 werd hij wegens opruiing in gearresteerd en in 1932 nam de overheid zijn publicatie *Nederland, God en Oranje* in beslag. Constandse noemde zich vanaf 1917 'sociaal-anarchist', maar nadat hij in 1938 de

Spaanse Burgeroorlog had bezocht, verloor hij zijn vertrouwen in de haalbaarheid van het politieke anarchisme. Wel bleef het anarchisme de rest van zijn leven een cultureel uitgangspunt voor hem.

Bijna de hele oorlog (oktober 1940 tot september 1944) was Constandse geïnterneerd, onder andere in Buchenwald en St. Michielsgestel. Mede door de contacten die hij daar opdeed, kon hij na de oorlog hoofdredacteur buitenland worden bij de liberale kwaliteitskrant het *Algemeen Handelsblad* (1946-1964). Daarnaast schreef hij o.a. voor *De Vrijdenker* en *Verstandig Ouderschap* (NVSH).

Na zijn pensioen publiceerde hij vooral in *De Gids*, *Vrij Nederland*, *De Nieuwe Linie* en *De As*, en sprak hij wekelijks een commentaar uit voor de VPRO. In de jaren '60 ontdekte de protestgeneratie hem als inspirator.

Constandse was van 1957-1961 lid van het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond. Van 1954 tot 1964 was Constandse vaste medewerker van het humanistisch wetenschappelijk tijdschrift *Reenschap*, en van 1968 tot 1970 was hij hoofdredacteur van het blad *Mens en Wereld*.

In 1973 ontving hij de Dr. J.P. van Praag-prijs omdat hij 'tallozen bewust maakte van de waarden van het vrije denken en het humanisme'.

Teller: minuut/sec	Index/onderwerp:	Opmerkingen:
00:00	Vooroordeel jegens atheïsme.	Vrijdenkers schroomden lange tijd om zichzelf atheïstisch te noemen: dat zou gelijkstaan aan het ontbreken van ethische oordelen. Een godloos mens moest wel een slecht mens zijn.
02:37	Spinoza.	Spinoza voerde in zijn <i>Ethica</i> de rede als grondslag voor het goede, menselijke handelen in. Hij had vooral oog voor het individuele gedrag, niet zozeer voor de maatschappelijke verhoudingen.
05:30	Pierre Bayle.	Doorbraak rond 1700: Volgens Bayle kan een maatschappij van atheïsten wél bestaan, met gemeenschappelijke normen. Meer mensen durven daarna de naam atheïst te gebruiken.
07: 20	Natuurlijke moraal.	In de 18e eeuw komt het idee van een natuurlijke moraal sterk naar voren. Het christendom was door ontdekkingsreizen en kolonisatie gerelativeerd.

Teller: minuut/sec	Index/onderwerp:	Opmerkingen:
		Dat idee is terug te vinden bij Voltaire, Rousseau en d'Holbach.
09: 50	Volney & Darwin	Volney schreef in <i>Les ruines</i> ook al over de natuurlijke moraal. Moraal is als ideaal losgemaakt van de godsdiensten, het is veel meer gebonden aan het maatschappelijke systeem. Volgens Darwin zijn theorie strijden soorten onderling om het voortbestaan, maar de sterkste soort is die waarvan de individuen het meest solidair zijn.
12: 20	Kropotkin en Kant.	Peter Kropotkin gaf aan dat de mensheid de grootste overlevingskansen zal hebben wanneer de wederzijdse hulpvaardigheid het sterkst zal zijn. Kant benadrukte de idee van de wederzijdse gebondenheid, de identificatie met de medemens.
13: 24	Nieuwe betekenis atheïsme.	Het atheïsme staat dan niet meer gelijk aan onzedelijkheid en slechtheid: de normen zijn in de mens zelf voorhanden. Dat is revolutionair. Het feodalisme kende concurrentie en elitevorming. Het kapitalisme leidde tot de vorming van een wrede, verdeelde maatschappij, die zich ook nog eens bewapende. De mensheid kan gered worden door één algemeen menselijke opvatting over goed en kwaad.
17: 30	Well fare state - war fare state.	Een verzorgingsstaat ( <i>welfare state</i> ) garandeert een levenspeil dat voor andere volken niet bereikbaar is. Maar deze <i>well fare state</i> is ook een <i>war fare state</i> : deze wereld vernietigt zichzelf. Daarom is het idee van een atheïstisch, algemeen menselijk zedelijk oordeel een revolutionair idee.

<b>Teller:</b> minuut/sec	<b>Index/onderwerp:</b>	<b>Opmerkingen:</b>
20: 37	Ontwikkelingen in de wetenschap.	Veel uitvindingen stonden in dienst van uitbuiting en onderdrukking. Toch hebben ontdekkingen in natuur- en ervaringswetenschap ook bijgedragen aan het behoud van het menselijk leven, op gebied van, medische kennis, productie en techniek.
23: 54	Atheïsme en de rede	De sofisten wilden de ontwikkelingen van de logica leren kennen. Maar hun abstracte redeneringen stonden los van mens en maatschappij. Rede is als kennisinstrument onmisbaar en universeel. De wetenschap is voortdurend in ontwikkeling: de geest kan de rede steeds corrigeren en uitbreiden.
27: 00	Rede versus godsdienst	De kerk probeerde de rede het zwijgen op te leggen. De doorbraak in de moderne wetenschap was dat mensen zowel het zedelijk oordeel als het redelijk oordeel in zich hebben. Dit is ook een van de bronnen van de ontkerkelijking; godsdienst en wetenschap blijken niet samen te gaan.
31: 36	Kracht van het atheïsme.	Het atheïsme is niet negatief, maar juist heel bevestigend: het aanvaardt dat wat in alle mensen aanwezig is. Feuerbach benadrukte dat het de werkelijkheid erkent, het leven, dat wat voor mensen wezenlijk is. Leo Polak gaf aan: als geloof zo weinig met mijn innerlijk te maken heeft, dan heeft dat geloof voor mij ook geen waarde meer.
34: 10	Waarde van het atheïsme.	Enerzijds is er in de kerken afvalligheid en emancipatie van de leek. Anderzijds vormen de verwildering van het kapitalisme en de bewapening een bedreiging voor de mensheid.

<b>Teller:</b> minuut/sec	<b>Index/onderwerp:</b>	<b>Opmerkingen:</b>
		Hierin is het atheïsme van grote maatschappelijke waarde.
35: 21	Belang en begrip socialisme.	<p>De mens is het meest bang voor een maatschappelijke opdeling in klassen. Het socialisme was nodig om de toekomst van de mensheid veilig te stellen.</p> <p>Er zijn veel misvormingen van het begrip socialisme.</p> <p>Als socialisme inhoudt dat arbeiders de mensheid kunnen redden, zijn er twee opties: de vestiging van een socialistische maatschappij of de vernietiging van de mensheid.</p> <p>Het is een eer voor het atheïsme om aan deze gedachte verbonden te zijn.</p>
39: 38	Godsdienst en zedelijkheid	<p>De godsdienst is onzedelijk geworden omdat het maatschappelijke verhoudingen heeft geheiligd waaruit ellende en misdaad voortkomen.</p> <p>Er is interne discipline nodig voor zedelijk en redelijk handelen en voor het zichzelf onderwerpen aan sociale idealen. Op deze drie terreinen is een grote ontwrichting te zien.</p> <p>Steeds minder mensen worden nog bezielde door enig ideaal. Men richt zich steeds meer op lust, gewin en positie.</p>
46: 06	Seksuele hervorming & atheïsme	<p>De seksuele hervorming diende om het menselijk geluk te verhogen. Maar men verloor de medemens steeds meer uit het oog.</p> <p>De drie principes van seksuele ethiek volgens Leo Polak: vrijwilligheid, gerichtheid op wederzijds geluk en sociale verantwoordelijkheid.</p> <p>Vanuit een toenemend sadisme wordt het sociale, ethische aspect steeds minder.</p>

<b>Teller:</b> minuut/sec	<b>Index/onderwerp:</b>	<b>Opmerkingen:</b>
		Ook op het seksuele vlak wordt de ontbinding zichtbaar. Het atheïsme was baanbrekend ten aanzien van het seksuele vraagstuk door taboes te doorbreken en het geluk te benadrukken, in plaats van de noodzaak je voort te planten.
51:11 - 53:34	Slot	Het atheïsme is geen negatieve, ontkennende filosofie. Het is een zeer bevestigende, een zeer positief-menselijke idee: de menselijke soort moet gered worden door solidariteit, redelijkheid en een gemeenschappelijk streven naar geluk. De grondslagen van het atheïsme kunnen bijdragen aan een nieuwe maatschappelijke orde.